

שתהיו עמלים בתורה

עניינו של עמל תורה

פרשתנו נקראת לעולם בתוך שלושים יום קודם זמן מתן תורתנו, והיא מהווה הכנה משמעותית למעמד הגדול והקדוש הקושר אותנו בחוט של קיימא דור אחר דור ללימוד התורה מפי נושאייה ומעתיקי שמועתה. משום כך, הן פרשת השבוע והן הרצון להיות מוכנים כראוי לחג השבועות קוראים לנו לעיין כדבעי בעניינו של לימוד תורה כפי שהוא מוצג בפרשה, ובפרט במילותיה הראשונות, שיש בהן מן החידה.

"אם בַּחֲקֵתִי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִׂיתֶם אֹתָם" – כשסוף הפסוק מצווה אותנו על שמירת המצוות ועשייתן, אנו יודעים במה דברים אמורים. תרי"ג מצוות ערוכות לפנינו בחמשת חומשי התורה, שנויות במשנה ומפורטות בעומק רב בגמרא ובפוסקים. אך כשראש הפסוק מצווה אותנו על ההליכה בחוקות ה', אין אנו יודעים מה טיבה של אותה הליכה.

באו חז"ל ופירשו:

"אם בַּחֲקֵתִי תִלְכוּ" – יכול זה קיום המצוות? כשהוא אומר "ואת מצותי תשמרו" הרי קיום המצות אמור, הא מה אני מקיים "אם בַּחֲקֵתִי תִלְכוּ", שתהיו עמלים בתורה.^א

עמל זה, שהתורה רואה לנכון להציבו כתביעה ראשונה – ואולי עיקרית – מלומדיה, צריך ביאור. במקצוע ההלכה אנו רגילים להתחקות אחר גדרן של מצוות עשה ולא־תעשה, לקבוע בהן שיעורים מדויקים ומתוך כך להכריע באופן חד וברור היאך יוצא האדם ידי חובת המצווה. אולם דומה שבכל תרי"ג המצוות לא שמענו על דרישה שאינה מגוף מעשה המצווה, אלא מתייחסת יותר לחוויה הסובבת אותה. מה אכפת לה לתורה אם יבוא האדם לידיעת התורה לאחר עמל רב או בקלות רבה, כל עוד בסופו של דבר ידע את הדרוש לו כדי לשמור ולעשות ולקיים?

ואם בכל זאת אכפת לה הדבר, מדוע היא מבקשת דווקא שיהיה קשה – ולא קל? האם קושי ההבנה וכבדות העמל הם אסטרטגיה יעילה להאהיב את התורה על לומדיה ולהוסיף ספסלים בבית המדרש? הנה, בדורנו עמלים מחנכים רבים למצוא דרכים שונות ומשונות

^א רש"י בשם ספרא.

להקל את עמל התורה ולחבר אותה לעולמם של בני הנוער – חניכי הישיבות התיכוניות. רבים מהם מתנבאים בסגנון אחד: אל מול "משבר הגמרא" עלינו להציע למידה מעניינת יותר, קלה יותר, קרובה יותר לעולמו של נער בן דורנו.

יש גם המתנגדים לדעתם, ונושאים על נס את המילים הנזכרות: "שתהיו עמלים בתורה". כאלה, למשל, הן הישיבות הליטאיות, המתעקשות להדיר מספרייתן את הש"סים המבוארים למיניהם – לא 'שטיינזלץ', לא 'חברותא' ולא 'שוטנשטיין'. אלא שהתעקשות זו, באם אינה מבוררת ומובנת כל צרכה, נדמית כאבסורדית. אם זכינו ויש בידינו גמרות חדשות, בהירות, מנוקדות ומבוארות, מדוע להתעקש ללמוד דווקא בדפוס וילנא הנושן – שאפילו סימני פיסוק אין בו? האם אין בכך משום התעקשות מתמיהה? וכי מה נרויח אם נעמול כמה דקות מיותרות להבין היכן יש למקם את סימן הפיסוק, או מה פירושה של מילה ארמית נדירה? האם לא מוטב להשקיע את אותה כמות של זמן בהבנה מעמיקה יותר של העניין הנלמד, או אולי בלימוד כמה שורות נוספות?

שמחה וזמירות או מרירות ואימה?

הדרכה אחרת ללומדי התורה מצויה במסכת שבת, ונראה שאף היא נובעת מאותה מגמה המקדמת בברכה את העמל והקושי בלימוד התורה:

"ושבחתי אני את השמחה"^ב – שמחה של מצווה; "ולשמחה מה זה עשה"^ג – זו שמחה שאינה של מצווה. ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצווה, שנאמר: "ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'".^ד אמר רב יהודה: וכן לדבר הלכה...

איני? והאמר רב גידל אמר רב: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מור – תיכווינה, שנאמר: "שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר"^ה, אל תקרי "מור עבר" אלא מר עובר, אל תקרי שושנים אלא שְׁשׁוּנִים! לא קשיא, הא ברבה והא בתלמיד. ואיבעית אימא: הא והא ברבה, ולא קשיא, הא מקמי דלפתח, הא

^ב קהלת ח טו.

^ג שם ב ב.

^ד מלכים ב' ג טו.

^ה שיר השירים ה יג.

לבתר דפתח. כי הא דרבה, מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא, ובדחי רבנן. לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא.¹

שני תירוצי הגמרא שווים בכך שהם מציירים את עסק התורה, ובעיקר תורה שבעל־פה הנמסרת מפי רב לתלמיד, כמעמד רציני ואף חמור סבר. התירוץ הראשון אף נוסך בו מרירות.

הדברים מפליאים, משום שבמקומות אחרים אנו מעלים על נס את סגולתה המשמחת של התורה, "פקודי ה' ישרים משמחי לב".² יודעים אנו גם שאין זו רק מליצה בעלמא, אלא תכונה מציאותית שההלכה נתנה לה ביטוי באוסרה על האבל ללמוד תורה – כדי שלא יבוא לידי שמחה.³ מדוע כשבאים חז"ל להורות ללומד הצעיר את דרכו, הם מדגישים בפניו דווקא את המרירות? האם לא מוטב היה להותיר את המקרא בידי פשוטו, ולבשר לו שעתיד הוא לשבת לפני רבו ויהיו שפתותיו כשושנים הנוטפות מור ממתיקותם ומניחוחם של דברי התורה שילמד ממנו?

הדרכה ברוח דומה מצויה גם במסכת סוטה, והפעם בחריפות יתרה:

דרש רבא: מפני מה נענש דוד? מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר: "זמירות היו לי חֶקֶךְ בבית מגורי"⁴, אמר לו הקב"ה: דברי תורה שכתוב בהן "התעייף עיניך בו ואיננו"⁵, אתה קורא אותן זמירות? הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו, דכתיב: "ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש [עֲלֵהֶם בכתף יִשְׂאוּ] וגו'"⁶, ואיהו אתייה בעגלתא.⁷

הדברים אמורים במעשה פרץ עוזה, שראשיתו בשמחה גדולה ופורצת גבולות, "ודוד מכרכר בכל עז לפני ה'"⁸, וסופו באבל על מיתתו של עוזה, ששלח ידו לאחוז בארון ה' והוכה.

¹ שבת ל, ב. תרגום: לא קשה, כאן ברב וכאן בתלמיד. ואם תרצה לומר: כאן וכאן ברב, אלא שזה קודם הלימוד וזה לאחר הלימוד. כרבה, שלפני הלימוד פתח במילתא דבדיחותא ושחקו החכמים, ולבסוף ישבו באימה ואז פתח בשיעורו.

² תהלים יט ט.

³ שו"ע יו"ד שפד: א.

⁴ שם קיט נד.

⁵ משלי כג, ה.

⁶ במדבר ז ט.

⁷ סוטה לה, א.

⁸ שמואל ב' ו יד.

גם כאן יש לנו לשאול: האם באמת אין לזמירות דבר אצל דברי תורה? שני עולמות נפרדים הם? והלא התורה היא שעשועינו בעניינו וכל לימודנו בה בניגון. והאם כל מעשיו של דוד באותו מעמד לא היו לרצון לה? והלא מדוד אנו לומדים ועושים שמחה לגמרה של תורה בכל שנה ושנה, יממה שלמה של הקפות, ריקודים וזמירות!

כיוצא בזה הקשה רבי עקיבא איגר בגיליונו, כאשר ציין לדברי הגמרא במסכת עירובין:

אמר רבי ירמיה בן אלעזר: כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה – שוב אינו נחרב, שנאמר: "ולא אמר איה אלוה עשי נתן זמרות בלילה"^ט.

אם כן, הפסוק עצמו מכנה את דברי התורה בשם זמירות, ומהי טענתו של הקב"ה כלפי דוד?

ראשיתו בעמל ואחריתו בשמחה

משתי סוגיות אלו בנה מרן הרב קוק זצ"ל מסכת שלמה מבוארת המדריכה אותנו בדרכה של תורה, הווה אומר: הדרך המובילה את צעירי התלמידים, שטרם זכו לאורה של תורה, לתוככי בית המדרש, לאחיזה עמוקה ואיתנה במהותה של תורה. נקרא את דבריו פסקה אחר פסקה, ויהיו הדברים – גם אם הם תובעים עמל ומרירות – שמחים ומאירים:

באמת האלהים עשה את האדם ישר^ט, והתכונה האמיתית שבטבע הנפש האנושית היא מתאמת מאוד לדרישת החכמה והדעת. אם כן השמחה וטוב־הלב בדרישת התורה היא נאותה מאוד למצב הנפש, וראוי הוא לפי זה שתמיד יהיה העסק בתורה שעשוע לנפש ושמחה ללב.^י

בראשית דבריו נותן הרב זצ"ל מקום גדול לתמיהתנו. אמנם, יש ויש להתפלא ולהצר על כך שלימוד התורה צריך להיות כרוך בעמל. יש אמת גדולה בטבע האנושי הפשוט, המבקש את הקל והנעים ובורח מן הקושי והמאמץ. אם אכן התורה היא תכונת הנפש האמיתית, הרי שהיא צריכה להתאים לה ככפפה ליד. לימוד התורה צריך להיות שעשוע, שמחה, ולא מרירות ואימה.

אמנם עלינו שלא לשכוח כי כבר אין אנו מוצאים את האדם על־פי טבעו הטהור האמיתי, עוונותינו ועוונות אבותינו קלקלו כבר את טעמנו הטבעי הטהור, עד שהחשק הטוב להשכיל ולהיטיב בטבע סר מעלינו, ותחתיו נקשרה בלבבנו איוולת וחושך של הוללות וכל חמדת עין חיצונה, שהוא ההפך מדרישת החכמה ודעת

^י איוב לה י.

^ט עירובין יח, ב.

^ט ע"פ קהלת ז כט.

^י עין־אי"ה שבת ב: קא.

אלקים אמת. עד אשר בראשית לימודינו נמצא עלי פי רוב את הלימודים היותר יקרים ועיקריים הפוכים הרבה לטבענו הגס והנמוך, אשר לא די שלא נשבע שמחה ועונג מהם כי אם עוד ימררו את רוחנו ויהיו עלינו למשא.¹⁷

חטא אדם הראשון, ואיבד את טבעו הישר. תוצאה טבעית והכרחית לחטאו הייתה הגירוש מגן עדן, ההתרחקות מפרי הגן הגדל מאליו למטר השמים, הכורח להוציא לחם מאדמת קוץ ודרדר בזעת אפיים. אין זו נקמנות, חלילה, אלא תיקון: בעמל ובמאמץ חופר האדם את עצמו מן האדמה, שב ומגלה את הנשמה הטהורה, את הרצונות האמיתיים, את החושים במלוא כוחם, את החיים שראוי שיחיה. חלק בלתי נפרד, ואולי לב לבה של האבדה הגדולה הזו, הוא הזיקה הטבעית הפשוטה לדברי תורה. מה שאנו נדרשים כיום להכריח את עצמנו לשבת וללמוד, נגד הרצון לעסוק בדברים אחרים, נגד הטבע המואס במה שקשה לו – אין זה מפני שהתורה רחוקה ממנו, אלא מפני שאנו התרחקנו ממנה.

אלא שעלינו לדעת שאדם לעמל יולד, וכי רק בההתחלה, בטרם נבוא אל עומק ים החכמה והדעת, תהיה לנו המלחמה וההכבדה הזאת, אבל אחרי התקדשנו כראוי בקדושת התורה אז תבוא חכמה בלבנו ודעת לנפשנו ינעם, כי תשוב הנפש לטבעה הטהור להתענג על ה' ותורתו.¹⁸

התירוץ הראשון בגמרא יוצר חלוקה מעמדית ברורה בין רב לתלמיד: לרב ראויה השמחה ואילו לתלמיד – המרירות. במבט ראשון אנו, התלמידים, מתקוממים על הדחתנו משמחתה של תורה. אך במבט שני, לאחר הבנת הצורך האמיתי בעמל ובמרירות, יש בחלוקה הזו נחמה גדולה: לא מדובר בגזרה תמימית, אלא במגבלה זמנית, "מום עובר". כעת אנו עמלים, יושבים באימה, מודעים לגודל המשימה ומכירים את מקומנו ביחס ליעד הנכסף; אך לא תמיד נחוש כך. ברבות הימים, בעקבות העמל, נזכה שוב לטבע הטהור והישר המתענג על ה' ותורתו ומוצא בהם את כל מאווייו.

עצה נכונה ל"משבר הגמרא"

בפתח הדברים הזכרנו את עמלם של מחנכים רבים, המבקשים להתמודד עם "משבר הגמרא" ולחבר את לימודה לעולמם של תלמידיהם בדרכים שונות. נשוב ונדבר בהם. מחנכים אלו, המופקדים על הוראת הגמרא לבני הנעורים ומלאים רצון להנחיל את הלימוד לתלמידיהם, הם פעמים רבות גם המורים המתוסכלים ביותר בחדר המורים כאשר הם נאלצים להישיר מבט אל התוצאות.

חדורי שליחות, שהרי הם מדריכיו הראשונים של התלמיד בבית מדרשה של תורה שבעל-פה. הצעדים הראשונים, השפה, הניגון, קשיא ותיובתא, תא שמע ואיבעיא להו, הוויות

דאביי ורבא – זו סביבת הלימודים העתיקה, הקדושה, התוססת והמחייבת שבתוכה הם פועלים. ופעמים רבות מתוסכלים, משום שהנתונים העומדים לפניהם קשים מאוד.

חלק מהתלמידים, חניכי השפעת התרבות המערבית, אתגרי המודרניזציה והתמורות שידע עולם האמונה בלמעלה ממאה השנים האחרונות – מתקשים לעקוב אחריהם לתוך נפתולי השפה הארמית ואורח המחשבה הקדום. יותר מכל קושי מחשבתי, עומדת בדרכם תרבות השפע שבה גדלו. תרבות של חיים קלים, של פינוק, של הקלות והתחברות למה ש"טבעי" ו"נכון". כשאמצעי התקשורת, סמלי התרבות והוגי הדעות גודשים את המרחב התרבותי בקריאה לכל אדם להתחבר לעצמו, לקבל את עצמו, להניח לאני הפנימי שלו להורות את דרכו – קשה מאוד לחבר ילדים לעולם שדורש עמל, מסירות, נכונות לקבל ולהשתנות.

כתוצאה, יש המבקשים לפתור את הבעיה על ידי הקלת המשימה באמצעים שונים: טבלאות צבעוניות, לומדות אינטראקטיביות ומשעשעות, המחזות הסוגיה או קריאתה כסיפור. שבעים פנים לתורה ודרכים רבות ללימודה, אולם הרב זצ"ל מודיענו שהמגמה שמתוכה כל זה מגיע – מוטעת מיסודה:

על כן נואלו מאוד אותם שרוצים לעשות את כל מדרגות הלימודים גם כן לתלמידים הצעירים והמתחילים בערך של שעשועים.^י

גם אם הרצון העומד מאחורי מגמתם של מחנכים אלו מובן מאוד, התוצאה שתושג לא תענה על הציפיות.

לא באופן כזה תבוא חכמה בלב עיר פרא האדם בהיולודו^י, רק חכמה שלמדתי באף – היא שעמדה לי^י. אף-על-פי שיפה נעים ונאות מאוד מצב השמחה, מילוי הרצון והשעשוע, בדברי תורה וחכמה, אמנם חלילה להיות בהולים על העונג הזה, שהוא הצד החיצון אל החכמה ואל דעת האמת בשעתו, לקנותו בלא עתו.^י

כפי שנאמר לעיל, לא לעולם יהיה לימוד התורה כרוך בעמל ובמרירות. עיקרה של תורה הוא שמחה, מילוי רצון ושעשוע. אין היא רובצת על הנפש כמשא כבד, אלא אדרבה – מרווה אותה, מגדלת אותה ומחזקת את כוחותיה. אלא שהמרירות והעמל נדרשים כשלב הכשרה ראשוני, שמטרתו להבקייע דרך חיצוניתו הקשה של לב האדם כפי שהוא לאחר החטא, פראי ובלתי מעובד; "עיר פרא", בלשון ספר איוב. מתוך כך, המחשבה כאילו החיבור לעונג שבתורה הוא התשובה לקושי שבלימודה, שגויה בהחלט. היא אינה מנתחת נכונה

^י ע"פ איוב יא יב.

^י ילקוט-שמעוני, קהלת, רמז תתקסח.

את הסיבה המכבידה את הלימוד על התלמיד, והרפואה שהיא מציעה לו עלולה רק להחמיר את מצבו.

זה החלק יסיר מהמתחיל את החפץ לעמול ולהתייגע ולעמוד על האמת, כי לא יוכל כלל להתאים העמל הגדול הנדרש לדברי תורה עם חפץ השמחה והעונג בתחילתו. מתנת אלקים זאת אינה נתונה כי אם לאותם שכבר יגעו הרבה והרגילו את נפשם בנועם אור האמת, עד שכל עמל נפש בדרישת התורה והדעת הוא מרבה להם ששון ועונג רב.¹⁷

למרות שהשמחה היא תנועת הנפש המתאימה יותר מכול ללימוד התורה, הנה כאשר היא מופיעה בתחילת הדרך – אין היא מבורכת כלל. שמחה ועונג הם תוצאה של התרחבות הנפש, המקבלת את המזון המתאים לה. אולם בתחילת הלימוד הנפש אינה מקבלת מזון הגורם לה להתרחבות, אלא אדרבה – עול ומשא הגורם לה להתכווצות. "לשמחה מה זה עשה", בשעה שמה שנדרש הוא לא החוויה הפנימית אלא ההתמסרות לבירור האמת – האצורה בדברי התורה ולא בטבעיות נפשו של הלומד. אמנם אותו עמל, שבתחילתו הוא קשה, יהפוך קל ומענג לאחר שהאדם יורגל בו היטב.

בין זוהר חיצוני לעונג פנימי

בהמשך דבריו מתייחס הרב זצ"ל ללשון הגמרא: "ואם לאו – תיכווניה" וממשיל את התורה לחום, העלול לסכן את מי שיעשה בו שימוש שאינו זהיר. תלמיד כזה, שאין שפתותיו נוטפות מר, הוא תלמיד שאצה לו הדרך להגיע אל הנועם והשעשוע, ובכך "הוא מתקרב אל אישה של תורה שלא כפי המידה המוכשרת לו". באותו סגנון הוא מסביר גם את דימויי השושנים והמור (בושם) שנקט הפסוק: "אל תקרי שושנים" – שכן יופייה של השושנה הוא זוהר חיצוני בלבד, ועיקר מבוקשנו בקניין התורה הוא שיהיו שפתותינו נוטפות מור, בושם מפיק ריח טוב, דבר שהנשמה נהנית ממנו בחושיה הפנימיים.¹⁸

ומסכם:

וזוהי חובת המתחיל, השונה, המתלמד לדעת שהוא צריך להגיע אל התוך, אל העומק שבתורה, ושעבורה צריך הוא להיות מוותר הרבה משמחת לבבו ועינוגיו הטבעיים. ולא ידמה שימצא תכף את העונג והשעשוע בתורה, כי אם יקבל עליו את מרירתה בהתחלה, "מר עובר", אמנם עובר ולא מתמיד הוא המצב הזה, וסוף סוף תבוא חכמה בלבו לשמחו ולעדנו, וירגיש מתקה ועדנה של תורה.

¹⁷ ראה ברכות מג, ב.

אבל רק בתנאי שלא יחפוץ לקרוא לדברי תורה זמירות, ולבקש בהם בעיקרם, גם בהתחלת לימודו, את הצד המענג והמשעשע, כאילו נועדו הדברים הקדושים שהעולם משותת עליהם רק לשמח שמחה ילדותית לכל ערלי לב. רק על-ידי היגיעה וחיי צער שבהתחלה, יבואו אחר כך לדרך האורה המזהרת וסוגה בשושנים, ומנעמת את החיים בכל עונג, "מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל".¹

נדמה שבדברים אלו יש מענה שלם ומגובש לקושייתנו. כשכורת ה' יתברך עמנו ברית על התורה, אין הוא תובע מאתנו את הלימוד והשמירה בלבד, אלא גם ובעיקר את ההליכה בחוקות התורה – את ההתהלכות הנכונה, תרבות הלימוד המתאימה לתורה, שתמציתה: "שתהיו עמלים בתורה". אין בכך משום סתירה לטבעה המשמח של התורה, שכן עמל התורה נועד רק להכשיר את הנפש בשלבי הלימוד הראשוניים ולהקנות לה את היחס הנכון לדברי התורה, כדי שתזכה – לאחר זמן – לבוא לעומקה ולשמוח בשמחתה באמת.

הן הן הדברים באשר לסוגיית "זמירות קרית להו", שבעבורה הכשיל ה' את דוד בדבר הלכה ואף פרץ בעוזה. ודאי שאין פסול בזמרה של תורה, ואדרבה – מדרגה נעלית היא כשדברי תורה הופכים לניגון הבוקע מן הלב מאליו, "הנתן זמרות בלילה". בכל הדורות השתבחו ישראל בכך שלימודם הוא בניגון, בתנועה, בבית מדרש חי ותוסס ולא באולם ספרים דומם.

אלא שיש זמרה ויש זמרה. יש זמרת לב הבאה מתוך קניין תורה, ויש זמרה ילדותית שמבטאת בעיקר את הרצון "להתחבר", למצוא את עצמך בדברי התורה שבספר, לשיר את שירת נפשך ולהשתאות לאור התגלות לבך.

ודאי, לא לכך התכוון דוד באותו מעמד, אך בו בחר הקב"ה על מנת להודיע היכן עובר הגבול בין זמרה לזמרה: בין זמרה שכולה תורה לזמרה הדוחה את התורה מן הלב. לאור הבנה זו ניתן טעם גם במיתתו של עוזה, שהיה לוי, אחד מנושאי התורה ומרביצייה בישראל. המסר הוא: כאשר קוראים לדברי תורה זמירות, כשמזהים את התורה עם השמחה והעונג בלבד, הדבר עלול להטיל פגם בעצם נוכחותה של תורה בישראל^{כא}.

^{כא} ביטוי נוסף לצורך ברצינות ובעמל הוא עצם ההוראה שארון ה', משכן התורה, יינשא בכתף ולא על גבי עגלה. אם התורה הייתה נקנית בהוד ובהדר, היינו נושאים אותה בעגלת צב רתומה לסוסים אבירים. אולם התורה דורשת מאתנו כבודות, יגיעה, ללא בקשת ריגושים וזיקוקין דינור של חוויה חיצונית, ולכן היא נישאת באופן הפשוט ביותר. בעומק ניתן להסביר שגם נטייתו האינסטינקטיבית של עוזה לשלוח את ידו ל"הצלת" הארון נבעה מתוך גישה שאינה צרופה דיה למהותה של תורה. פעמים רבות אנו רואים שלומדי תורה בראשית דרכם, או למצער כאלה שיש גדולים וטובים מהם, מרגישים שהגיעה שעה שבה אין לתורה קיום אלא על ידם: שעליהם להגיב, למחות, ליזום, לעמוד בפרץ, למנוע חילול ה' או להוסיף כבוד לתורה, וזאת ללא נטילת עצה מן הזקנים. אליהם אומרת התורה: הארון נושא את נושאי. את

פעולת העמל על הנפש

אם במסכת שבת למדנו על המרירות והרצינות, שכוחן יפה להכניס את הלומד הצעיר בעובי הקורה ולתת לו קניין אמיתי במהותה של תורה, הנה במסכת ברכות מוצג עמל מסוג אחר:

אמרי דבי רבי ינאי: מאי דכתיב "כי מיץ חלב יוציא חמאה..."? במי אתה מוצא חמאה של תורה – במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה.²²

"חמאה של תורה", משמע: המובחר שבתורה, כשם שהחמאה היא השומן המעולה המופק מתוך החלב ומשמש כמעדן מיוחד. במי נמצאת חמאה זו של תורה? במי שאין לו עוד זיקה אל החלב. הכיצד?

מבאר הרב זצ"ל:

רבים הם הפדגוגים המתנשאים להביא דרכים להקל את עול הלימוד, וחושבים שייבאו ברכה לעולם בהקנותם את הידיעות והלימודים התוריים באופן קל, שלא יצטרך האדם להיות עמל בהם. תועלת הדבר אינה אלא מתעה, כי הידיעות לא תימדדנה על-פי כמותם כי אם על-פי איכותם, על-פי עומק ההבנה וחריפות השימוש בהם לכל חפץ. ביותר לימודי התורה, על-פי גודל הרושם שפועלים על הלומד לעניין התכונה של המוסר המעשים הטובים ויראת ה' הטהורה. ובזאת יהיה מועיל רק הלימוד שאינו בא בדרכים קלים ונוחים לקלוט, כי על-ידי היגיעה ועבודה שכלית מתעלה האדם למידות נעלות ולהיות נוטה אל השכל ואל כל דברי קודש באהבה וחפץ לב, והלימוד פועל עליו להיות כולו נתון ומסור ללימודיו. על כן תצא מהלימוד שעל-ידי היגיעה דווקא עומק ההבנה והידיעה הברורה עם הפעולה הרצויה לעבודת ה' ויראתו וכל טהרת המידות. אבל הלימודים הנכנסים באופן קל, בלא יגיעה ועבודה כבירה, יישארו לעולם שטחיים וקפויים, עומדים מחוץ לנפשו של אדם הפנימית ופועלים מעט על מעשיו ועל יצרי לבבו.²³

נקודת המוצא לדיונו של הרב זצ"ל היא שוב, עצתם של הפדגוגים שבזמנו להקל את לימוד התורה ולהופכו לקל ואף משעשע. אמנם הפעם הוא מצביע על טעות אחרת בגישתם: המחשבה שתכלית הלימוד הוא קליטת הידיעות. לימוד תורה אינו צבירה של ידע, אלא

התורה לא צריך להציל. ממילא, אין השעה בהולה כל כך ובכל דבר ועניין יש לפעול על פי הסדר ההיררכי הראוי – ליטול עצה מזקני הדור ומנהיגיו.

²² ברכות סג, ב.

²³ עין-אי"ה ברכות ט: שמד.

תמורה פנימית המתחוללת מכוח המגע בין הנפש לבין קדושת התורה. עצמת התמורה היא כעצמת החיכוך בין הנפש לתורה, והחיכוך – הלא הוא העמל.

על כן חמאה של תורה, הברור והמובחר שבה, העיקרי, המחזור בעומק רעיון ושום שכל והמרבה אומץ הנפש ביראת ה' ודרכי קודש, במי תימצא? רק במי שנתגדל על עבודת התורה בעמל וקנה אותה בדרכים כבושים שעל-ידי יגיעה ועבודה רבה, שעמדו לו להתרחק מן הילדות וכל געגועיה, לבלתי קנותם בדרך שעשועי ילדים, כי אם מקיא חלב שינק משדי אמו עליה, על-ידי רוב עמל ויגיעה, יהיה לו המזון הקל והנוח למורת רוח. וכמו שיקוף הגדול בהמזון של היונק, עם כל קלות עיכולו ומהירות השגתו, כן יקוף המתרגל ביגיעה ועבודת עיון, ששמח בזה והוא כל תענוגו ומשוש נפשו, בלימודים הנקנים כולם על-ידי דרכים קלים, אבל עם זה הם מחוסרים עומק וכוח רושם חזק בנפש.²²

נדמה שכעת אפשר להבין היטב את השאיפה העומדת לנגד עיניהם של ראשי ישיבות המסרבים להכניס לספריותיהם את כל הטוב שזכינו לו בדורנו, את הש"סים המבוארים והבהירים שהוסיפו ספסלי בעלי-בתים רבים מאוד לבית המדרש בכלל ולמסגרת הדף היומי בפרט. מי שלימוד התורה בעומק ובאיכות עומד לנגד עיניו, ואת ייעודו הוא רואה בבנייה נכונה של תלמידי חכמים שיהיו ל"חמאה של תורה" בדורם, משתדל להרחיק מאוהליו את הקלות, הפינוק ו"הדרכים הקלים".

אדם כי ימות באהל: עמלם של גדולי תלמידי-חכמים

כפי שראינו, מקורות רבים מצביעים על ההכרח לסבול, להצטמצם ולהתאמץ מאוד כדי לקנות תורה. "כך היא דרכה של תורה, על הארץ תישן" וכו', "חכמה שלמדתי באף", "מר עובר" ו"מקיא חלב שינק משדי אמו עליה". אמנם מתוך העיון הראנו לדעת שהמרירות מובילה לשמחה של מצווה, וכי אחריתו של העמל מפרך היא בתענוג, הכובש את כל חלקי האישיות ומרומם את החיים בעצם מהותם.

במדרש שנצטט כעת אומרים חז"ל דברים שונים, חמורים יותר, קיצוניים יותר:

מאי "ולא תמצא בארץ החיים"²³? וכי בארץ המתים תימצא? אלא שלא תימצא תורה שבעל-פה אצל מי שיבקש עונג העולם, תאוה וכבוד וגדולה בעולם-הזה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר: "זאת התורה אדם כי ימות באהל"²⁴, וכך דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער

²² איוב כח יג.

²³ במדבר יט יד.

תחיה ובתורה אתה עמל^כ, לפי שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבעל־פה, שנאמר: "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית"^כ, ואמרו חז"ל: לא כתב הקב"ה בתורה 'למען הדברים האלה' ולא 'בעבור הדברים האלה' ולא 'בגלל הדברים' אלא "על־פי הדברים", וזו היא תורה שבעל־פה שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחושך, שנאמר: "העם ההלכים בחשך ראו אור גדול"^{כח} – אלו בעלי התלמוד, שראו אור גדול, שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והיתר בטמא ובטהור, ולעתיד לבוא "ואהֲבִיּוּ כצאת השמש בגְבֻרַתוֹ"^{כט}.

לא פעם אנו רואים כיצד דברים אלו מתממשים הלכה למעשה בארחות חייהם של תלמידי־חכמים – ודווקא מהגדולים שבהם. תשושים הם, עמוסים לעייפה, רצים משיעור לשיעור על פני רוב רובן של שעות היממה, מאמצים את גופם עד קצה גבול היכולת ושוללים ממשפחתם נוכחות בריאה של בעל, אבא וסבא. למראה הדוגמה החיה של "אדם כי ימות באהל", מתעוררת בלב התהייה: האם אכן כך היא דרכה של תורה? שיתכן ש"תורת חיים" תובעת את החיים ואף סותרת אותם? אין הדבר מתיישב על הלב, ובפרט כשיושבים בארץ ישראל, ארץ חיי קודש מלאים שעבודתה מצווה ופירותיה קדושים – "לאכול מפריה ולשבוע מטובה".

מִרְן הֵרַב זַצ"ל מְבָאֵר:

"הסכת ושמע ישראל^{לא} – כתתו עצמכם על דברי תורה, כדאמר ריש לקיש... מניין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר: 'זאת התורה אדם כי ימות באהל'^{לב}.

כשם שבקיבוץ הנצרך ליישובו של עולם, התכלית של ההנהגה הקיבוצית היא שיחיו בני אדם יושבי הארץ חיים ממוצעים מסודרים. אמנם כדי שהכלל יגיע לחיים אמצעים, צריכים אנשים יחידים, עומדים על משמרת עבודת הכלל, להתנדב בעבודה רבה יוצאת חוץ לגבול האמצעי, כעבודת אנשי החיל שלפעמים ינדדו שינה מעיניהם ויעמדו הכן על המשמר שעות רבות יותר מהערך הראוי לחיים ממוצעים. והם מקבלים באהבה את העול הזה, אם בעלי נפש הם, ושמחים

^כ ע"פ אבות ו: ד.

^כ שמות לד כז.

^{כח} ישעיהו ט א.

^{כט} שופטים ה לא.

^ל מדרש תנחומא, נח, סימן ג.

^{לא} דברים כז ט.

^{לב} ברכות סג, ב.

בעבודתם, באשר יודעים הם כי רק בהתנדבם הם להעמיד את מצב חייהם במצב יוצא מגבול הסבל הממוצע יצליחו את בני אומתם בחיים הממוצעים. כן השרידיים אשר ה' קורא העוסקים בתורה הם אנשי החיל למשמרת, חומה המה לאומה הישראלית בכללה; "אני חומה" – של תורה, "ושדי כמגדלות" – אלו תלמידי חכמים^{לז}.

אם אנשי החיל יאבו להיות מתנהגים בחייהם בגבול הממוצע, אז תהיה המדינה אבודה ולא תשיג גם ארחות חיים ממוצעים, כי חמס ושווד יתרבה בה וידי צריה תשיג להודפה ולכלותה מעל פני האדמה. על כן התלמידי־חכמים, אנשי המשמר, צריכים להתנדב לעבוד יותר מהמידה הממוצעת, כדי להביא שלום לעולם, כדי להמשיך יפה את הקיום לאור ישראל וחייו האמיתיים.

על כן לא נביט אל חלישות הכוח המוכרח כמעט ברובו להימצא בין תלמידי־חכמים עמלי תורה, על כתינות הגוף החומרי ועל המניעה מהמון תענוגי החיים וששון עליזים. כי אך בזאת תתקיים התורה בעמל הגופני, הכתינה נגד החלק המעשי הצריך סבל ועבודה של עיון וגרסא בעמל גדול, והרחקה מרגשות העונג של הרחבת החיים, עלידי ההתעמקות הנפלאה בעיונים שכלים מופשטים והגיונים מוסריים, איך ליישר דרכם של בני אדם להתרומם מעל כל יצר לב האדם למראה עיניו, למען יוכלו בלא משוא פנים להורות לבני אדם הדרך הטובה והישרה, שתבוא רק בהמתת החפץ הסוער לתענוגי הרוח שהם ראויים אמנם להמון, אבל ראוי להיותם רחוקים מלב בעלי עיון עובדי עבודת הקודש ליישר דרך העם.^{לז}

ארבעים ושמונה דרכי קניין מנו לנו חכמים במסכת אבות, ובפרשתנו מעמידה אותן התורה על אחת – העמל. "שתהיו עמלים בתורה". עמל זה, סגולות רבות יש בו. הוא תובע מן הלומד את הגישה הנכונה ללימוד ובכך מציל אותו מן החיצוניות והשטחיות וסולל לפניו את הדרך לעומק עניינה של תורה. הוא הופך את המפגש בין הנפש האנושית לקדושת התורה לקרוב ואינטנסיבי יותר, ומתוך כך מעצים את השפעתו על כלל היבטי הנפש והחיים. אין איש יכול לבוא בשערי התורה ללא טבילת כל גופו בעמל התורה, ועם זאת – לא מדובר בעמל שאין לו סוף.

זוהי המידה הממוצעת והמסודרת הראויה להימצא בקרב בני האומה הישראלית, שהיא היא אותו ה"קיבוץ הנצרך ליישובו של עולם". אולם בקרב אומה זו, בתשתית קיומה, מצויים

^{לז} שירי־השירים ח י; ראה פסחים פז, א.

^{לז} עין־אי"ה ברכות ט: שמב.

גם יחידי סגולה, אנשי חיל, ולהם מידה אחרת. כקציני צבא בכירים, גם יחידיים אלו נדבם לבם להקדיש את חייהם ל"עבודה רבה יוצאת חוץ לגבול האמצעי". אלו הם "תלמידי-חכמים שכל גופן אש"ל¹⁶, אלו שתורתם אומנותם ואין להם מציאות זולת מציאות התורה. כל חייהם של גדולים אלו הם קודש לתכלית האחת והיחידה של הוראת הדרך הישרה לבני דורם. מאליו יובן שהעמל הרב שהוא מנת חלקם אינו הופך אותם למרירים ולזועפים, אלא ממלא אותם שמחה עצומה. ואחרי ככלות הכול, גם אצלם אין מדובר במצב נצחי אלא בשלב שיש לו תכלית: "העם ההלכים בחשך ראו אור גדול" – מתוך חושך העמל באים בעלי התלמוד הגדולים לידי אור גדול הצפון ללומדי תורה, וזוכים להעמיק דעתם בה מתוך נחת והרחבה¹⁷. "עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר"¹⁸.

¹⁶ חגיגה כז, א.

¹⁷ פעמים רבות גם עמלי תורה מתלוננים על כך שאין הם רואים את פירות לימודם ואינם חשים בהתקדמות, ועל כך כתב מרן הרב זצ"ל דברים נפלאים באיגרתו לחתנו (מובאת באוצרות ראי"ה ח"א, עמ' 378), וז"ל: "למה זה בני יקירי ירפו ידיך, למה תתאונן על חסרון ההתקדמות ועשיית פרי בתלמודך? לא כן, בני, לא בדרך מורגש מתראה פרי השקידה. הנני מלומד מניסיון, כי פעמים רבות יעברו זמן זמנים טובא ואין הלב מרגיש מה שפעל ובמה הוסיף לקח, כשם שאין הילד מרגיש שהוא הולך וגדל. אבל מפרק לפרק בא חזיון חדש, חדש לגמרי, הידיעות מתלקטות לאט לאט ומצטרפות לחשבון גדול, הלימודים הנרדמים מאוד חוזרים ונייעורים, וההבנה מתרחבת בהרחבה פנימית עד שהאדם ההוגה נעשה ברייה חדשה בעזה"¹⁹. וזה יקרר גם אתה, חביבי. אל תדאג כלל וכלל. איזה חיים ויחש היה לנו עם הלימוד אם הייתה פעולתו מורגשת לנו בכל יום ויום כמו שאנו מרגישים את הלבוש אשר נלבש? חזיון כזה רז הוא ואיננו מתאחד עם עצם חיינו, אין הנשמה נהנית ממנו ואין לו מעמד איתן ועומד. לא כן הוא, למרחוק אנו צריכים לישא דעה, לתקווה של קיבוץ הגון של ידיעה ושל גירסא, זמר בכל יום זמר בכל יום (סנהדרין צט, ב), ואחר כך סוף הכבוד לבוא. שמחתי מאוד בקביעותך פרק לרמב"ם בכל יום כאשר העירותיך. הוסף נא לעיני גם כן לפרקים בספרים של גדולי האחרונים. אין צורך דווקא לעיון שלם [=סוגיה שלמה] בבת-אחת בהתחלה. מפקח הרבה גם גרגיר אחד ישר ונכון היוצא מעט גאון, קושיה, תירוץ, חקירה, סברה, פירוש ויישוב. ובהמשך הזמן משתלבות הידיעות, והברכה מתנערת".

¹⁸ משלי ג יח.